

РОЗДІЛ 9. ТУРИЗМ

СУЧАСНИЙ СТАН ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ УКРАЇНИ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОВОЄННОГО РОЗВИТКУTHE CURRENT STATE OF THE TOURISM INDUSTRY OF UKRAINE
AND PROSPECTS FOR POST-WAR DEVELOPMENT

В статті проведено дослідження сучасного стану туристичної індустрії в умовах військового стану. Показники туристичної індустрії зазнали погіршення ще з часів пандемії COVID-19, але значне падіння відбулось після повномасштабного вторгнення РФ на територію України. Проведено аналіз динаміки діяльності основних підприємств туристичної індустрії України, за всіма показниками відбувається значне падіння, скорочується чисельність підприємств туристичної індустрії, люди втрачають робочі місця. Серед українців у 2023 році поступово починає відновлюватися внутрішній туризм, люди обирають відпочинок на Заході країни. На основі визначення основних проблемних місць туристичної індустрії, запропоновано основні напрями її відновлення та розвитку в повоєнні часи. Особлива увага має бути з боку держави, а саме формування нових туристичних продуктів, просування України на міжнародному туристичному ринку.

Ключові слова: туризм, туристична індустрія, аналіз показників, перспективи розвитку, повоєнний період.

The article examines the current state of the tourism industry under martial law. The indicators of the tourism industry have been deteriorating since the time of the COVID-19 pandemic, but a significant drop occurred after the full-scale invasion of the Russian Federation into the territory of Ukraine. As a result of military operations, many cultural, architectural and religious monuments were destroyed, access to some objects was lost as a result of the occupation. An analysis of the main enterprises of the tourism industry of Ukraine was carried out, including travel agencies, tour operators, entities providing other reservation services and related activities, and temporary tourist accommodation facilities. The dynamics of their number over the past five years, the dynamics of their income from sales and the dynamics of the number of employees have been determined. According to all indicators, there is a significant drop, the number of enterprises in the tourism industry is decreasing, people are losing their jobs. In 2023, the tourism industry gradually began to recover, as evidenced by the increase in tax revenues for 9 months of 2023, the largest amount of revenues falls on the Western regions and the city of Kyiv. Among Ukrainians, in 2023 domestic tourism is gradually starting to recover, people are choosing to rest in the West of the country. The most common are sanatorium tours, tours to the Carpathians and ski holidays. The tourist industry of Ukraine had a number of problems even before the start of hostilities, among which the main ones were the imperfect state policy in the field of tourism, poorly developed infrastructure and the level of service provision, and the neglected state of natural resources. Based on the definition of the main problem areas of the tourism industry, the main directions of its recovery and development in post-war times are proposed. It is proposed to develop new tourist products, improve and develop the tourist infrastructure, form special programs for the promotion of the tourist product on the international market, and create tourist clusters in the regions. Special attention should be paid by the state to the formation of new tourist products, promotion of Ukraine on the international tourist market.

Key words: tourism, tourism industry, analysis of indicators, development prospects, post-war period.

УДК 338.48

DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.84-28>

Тарасюк Г.М.

д.е.н., професор кафедри туризму та готельно-ресторанної справи, Державний університет «Житомирська політехніка»

Горшкова Л.О.

старший викладач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи, Державний університет «Житомирська політехніка»

Tarasiuk Halyna

Zhytomyr Polytechnic State University

Horshkova Ludmyla

Zhytomyr Polytechnic State University

Постановка проблеми. Туристична індустрія України протягом багатьох років розвивалася та мала фундаментальне економічне значення для багатьох регіонів України. Першого значного удару туристична індустрія України зазнала під час пандемії COVID-19 та пандемічних обмежень. Проте, після відкриття кордонів та зняття карантинних обмежень туристична індустрія почала поступово відновлюватися. Наступного значного удару, туристична індустрія України зазнала після повномасштабного вторгнення РФ, що спричинило кардинальні безпрецедентні зміни в умовах життя України.

Сфера туризму зазнала значного скорочення з початком воєнного вторгнення. Туристична індустрія країни наразі є однією з найбільш постраждалих, оскільки у зв'язку з війною неможливе її нормальне функціонування, розвиток та вдоско-

налення. Значної шкоди зазнали і деякі туристичні об'єкти країни, туристичні міста та інфраструктура. Актуальною стає потреба в дослідженні сучасного стану туристичної індустрії і розробка напрямів розвитку туризму у військових умовах та після воєнний час.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Туристична індустрія з приводу її постійного розвитку та вдосконалення завжди була популярною темою для дослідження. Стан туристичної індустрії в умовах війни та подальший її розвиток має відображення в роботах багатьох авторів. Так, наприклад, Кізюн А.Г., Гуцал Л.А. та Цукран І.М., проводячи аналіз туристичної індустрії України в умовах війни, визначають втрати туристичної галузі країни від проведення військових дій та систематизують умови і чинники для її розвитку в після воєнні часи [4, с. 79].

Науковець Грищенко С. робить акцент на тому, що в після воєнний період важливим є питання розвитку туризму не лише у туристично-привабливих регіонах, а й в країні в цілому. Такі автори як Васильєва О.О., Домашенко С.В. аналізують міжнародний досвід відновлення туризму у після воєнний період та пропонують заходи, які варто здійснити в першу чергу для розвитку туризму в Україні [1, с. 186].

Моца А., Шевчук С., Середа Н. також досліджують питання відновлення туристичної галузі України у після воєнні часи та пропонують використувати досвід зарубіжних країн для відновлення туристичної індустрії і розвивати такі напрямки, як ділової, освітній, зелений, медичний та військовий туризм, розробляти заходи підтримки суб'єктів туристичної індустрії [5].

Слатвінська Л. та Тичина П. аналізують сучасний стан суб'єктів туристичної діяльності та визначають необхідність диверсифікації та динамічності туризму для відновлення минулих тенденцій розвитку, та пропонують розвиток туризму за стандартами ЄС [7, с. 77].

На сьогодні набувають особливої актуальності дослідження сучасного стану туристичної індустрії України в умовах кризи спричиненої військовою агресією РФ та визначення напрямів і перспектив відновлення щодо подальшого її розвитку у повоєнні часи.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення сучасного стану туристичної індустрії України та напрямів її відновлення і розвитку в повоєнний період.

Виклад основного матеріалу дослідження. Туристична індустрія це суб'єкти господарювання, діяльність яких тим чи іншим чином пов'язана із створенням, збутом та споживанням туристичного продукту. Туристична індустрія робить не лише економічний, але соціальний ефект на національну економіку, оскільки приносить не лише податкові надходження до бюджету, але і створює робочі місця. Туристична індустрія в Україні пере-

бувала в стані свого поступового розвитку після набуття Україною своєї незалежності.

Проте, спочатку негативний ефект на поступовий розвиток туристичної індустрії в країні здійснила пандемія COVID-19, а з початку 2022 року військова агресія РФ проти України призвела до кризи в роботі підприємств туристичної індустрії.

Розвиток туризму в країні майже зупинився на деякий час, завдано шкоди туристично-рекреаційній інфраструктурі, так за даними Державного агентства з розвитку туризму зруйновано понад 1800 об'єктів культури, 348 об'єктів спорту, 352 релігійні споруди, 169 об'єктів туризму. Наразі втрачено доступ до таких туристичних об'єктів, як: Кінбурнська коса, Олешківські піски, Джарилгач, об'єкти на узбережжі Азовського моря. Стали неможливими відпочинок на озерах Волині та проведення сплавів по ріках Національного природного парку Прип'ять-Стохід з приводу того, що прикордонні території з Білоруссю тимчасово заміновані [3].

Для визначення сили негативного ефекту на туристичну індустрію від військової агресії РФ на території України проведемо аналіз динаміки основних показників її діяльності. В першу чергу, варто дослідити динаміку іноземних громадян, які відвідували Україну (рис. 1).

Аналіз динаміки чисельності іноземних громадян, які в'їхали в Україну за останні п'ять років показав, що у 2020 р. в зв'язку з пандемічним обмеженнями до України в'їхало лише 3382097 іноземних громадян, що у порівнянні з попереднім 2019 р. на 10327465 осіб менше, тобто зменшення відбулось в три рази. У 2021 р. ситуація почала покращуватися, але у 2022 р. чисельність іноземних громадян, які відвідали Україну зменшилась до 2307156 осіб, в більшості це були волонтери, журналісти, представники міжнародних організацій.

Досліджуючи сучасний стан туристичної індустрії в умовах сьогодення варто розглянути і зміну кількості туристичних агентств, туристичних опе-

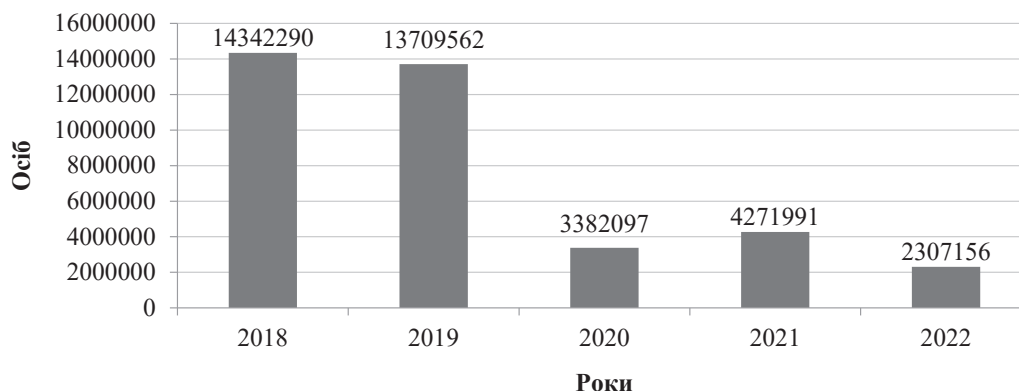

Рис. 1. Динаміка чисельності іноземних громадян, які в'їхали в Україну у 2018–2022 рр., осіб

Джерело: складено автором на основі [6]

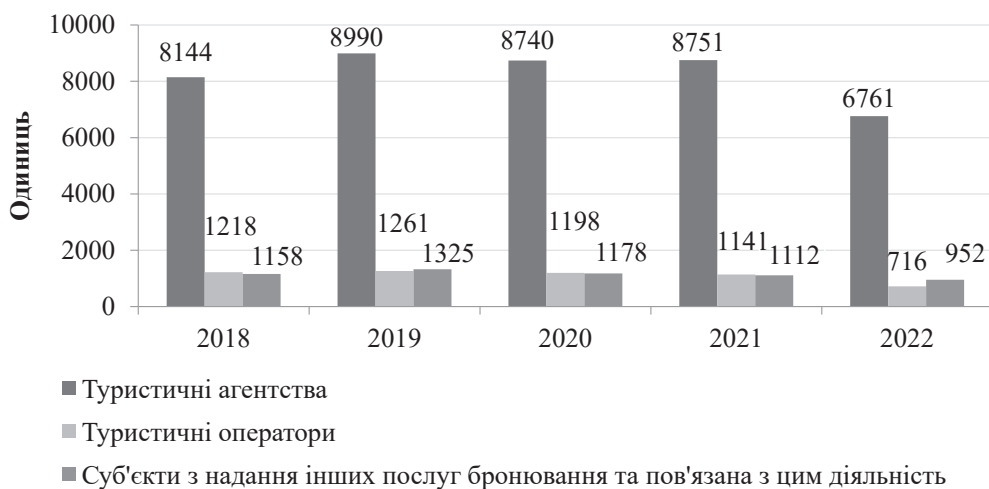

Рис. 2. Динаміка чисельності туристичних агентств, туристичних операторів та суб'єктів з надання інших послуг бронювання та пов'язаною з цим діяльністю у 2018–2022 рр., од.

Джерело: складено автором на основі [6]

раторів та суб'єктів з надання інших послуг із бронювання та пов'язаною з цим діяльністю за останні п'ять років (рис. 2).

Дивлячись на рис. 2, бачимо, що пандемія COVID-19 хоча і призвела до скорочення чисельності туристичних агентств, туристичних операторів та суб'єктів з надання інших послуг бронювання та пов'язаною з цим діяльністю у 2020 р. порівняно із 2019 р., проте не так сильно, як це сталося у 2022 р. після початку військових дій на території України. Так, чисельність туристичних агентств скоротилась до 6761 одиниць, порівняно з попереднім 2021 р. скорочення відбулось на 22,7%, припинило свою діяльність 1990 туристичних агентств на території України. Станом на

кінець 2022 р. на території України нараховувалось 716 туристичних операторів, порівняно із 2021 р. скорочення становило 37,2%, припинили свою діяльність 425 туристичних операторів. Стосовно суб'єктів з надання інших послуг з бронювання та пов'язаною з цим діяльністю, то станом на кінець 2022 р. на території України і нараховувалось 952, порівняно з минулим роком їх чисельність зменшилась на 14,4%, припинило свою діяльність 160 суб'єктів.

Таке значне скорочення туристичних агентств, туристичних операторів та суб'єктів з надання інших послуг із бронювання та пов'язаною з цим діяльністю призвело і до значного зниження обсягів їх реалізації (рис. 3).

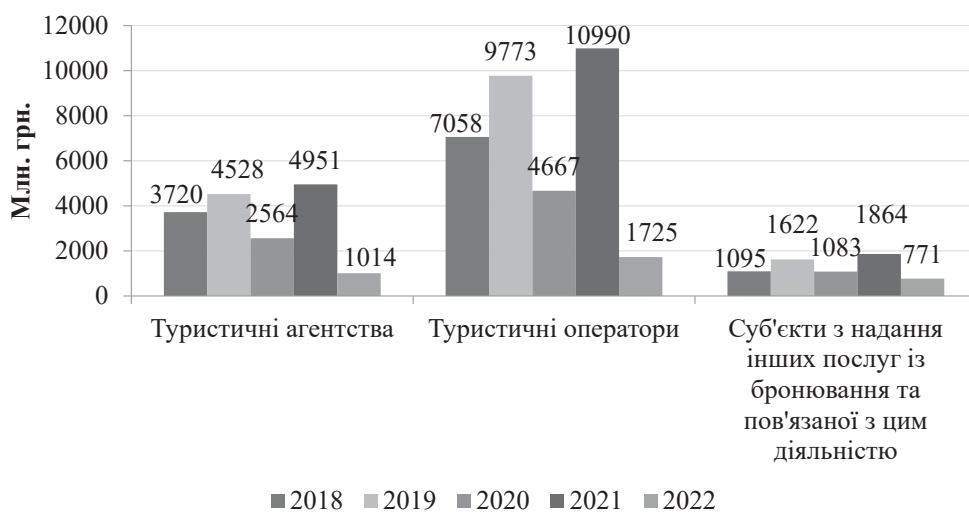

Рис. 3. Динаміка обсягів реалізації туристичних агентств, туристичних операторів та суб'єктів з надання інших послуг із бронювання та пов'язаною з цим діяльністю у 2018–2022 рр., млн. грн.

Джерело: складено автором на основі [6]

Аналіз динаміки обсягів реалізації туристичних агентств за останні п'ять років, показав що зниження обсягів відбувалося у 2020 р. в зв'язку з пандемічними обмеженнями до рівня 2564,0 млн. грн. Проте вже у 2021 р. відбулось їх зростання майже в два рази, але у 2022 р. обсяги реалізації впали до рівня 1014,0 млн. грн. Обсяги реалізації туристичних операторів у 2021 р. після пандемічних обмежень були найбільшими за останні п'ять років та дорівнювали 10990,0 млн. грн. але у 2022 р. вони впали до 1725,0 млн. грн. тобто в п'ять разів. Обсяги реалізації суб'єктів з надання інших послуг із бронювання та пов'язаною з цим діяльністю у 2022 р. впали до рівня 771,0 млн. грн., порівняно із 2021 р. вони дорівнювали 1864,0 млн. грн.

До туристичної індустрії напряму належать засоби розміщення туристів, на рис. 4 подано динаміку їх чисельності за видами в останні п'ять років.

За даними з рис. 4 можна зробити висновок, що чисельність всіх видів засобів розміщення у 2022 р. значно зменшилась. Так, чисельність готелів та подібних засобів тимчасового розміщення у 2022 р. становила 4082 одиниці, припинив свою діяльність порівняно із 2021 р. 821 заклад. Інші засоби тимчасового розміщення у 2022 р. порівняно із 2021 р. скоротились на 113 закладів, у 2022 р. їх функціонувало вже лише 258 одиниць. Суб'єкти з надання місць кемпінгами та стоянками для житлових автофургонів і причепів у 2022 р. за своєю чисельністю зменшились до 30 суб'єктів.

Для аналізу сучасного стану туристичної індустрії в Україні варто дослідити і зміну чисельності працівників основних підприємств в туристичної індустрії країни. Так, аналіз динаміки чисельності працівників туристичних агентств, туристичних операторів та суб'єктів з надання інших послуг із бронювання та пов'язаною з цим діяльністю показав наступне (рис. 5).

Чисельність працівників туристичних агентств у 2022 р. порівняно із до пандемічним 2019 р. скоротилась майже вдвічі, та становила 8851 особа. Чисельність працівників туристичних операторів у 2022 р. зменшилась до 3289 осіб, що у порівнянні з 2019 р. майже вдвічі. Чисельність працівників суб'єктів з надання інших послуг із бронювання та пов'язаною з цим діяльністю скоротилась у 2022 р. до 1778 осіб, порівняно із 2019 р. скорочення становить майже 40%.

Стосовно динаміки чисельності працівників в закладах тимчасового розміщення, то тут теж простежується значне скорочення чисельності працівників у 2022 р., що є наслідком закриття значної кількості закладів (рис. 6).

Отже, якщо у 2019 р. чисельність працівників готелів і подібних засобів тимчасового розміщення становила 36833 особи, то у 2022 р. їх чисельність скоротилась до 23380 осіб, тобто на 36,5%. Чисельність працівників суб'єктів з надання місць кемпінгами та стоянками для житлових автофургонів та причепів у 2022 р. скоротилась до 53 осіб. Чисельність працівників інших засобів тимчасового розміщення у 2022 р. становила 580 осіб, проте лише у 2021 р. їх чисельність була 2433 особи, тобто скорочення становить 76,1%.

Проведений аналіз чисельності основних суб'єктів діяльності туристичної індустрії України, динаміки їх доходу від реалізації та чисельності працівників, говорить про значне скорочення галузі. Значне зменшення за останні п'ять років відбулось саме у 2022 році, після початку військової агресії РФ проти України в лютому. Це нанесло значний удар на підприємства туристичної індустрії, багато людей залишилось без роботи.

Показником стану туристичної індустрії можна вважати податкові находження від туристичної галузі. Державне агентство з розвитку туризму дослідило динаміку податкових надходжень по

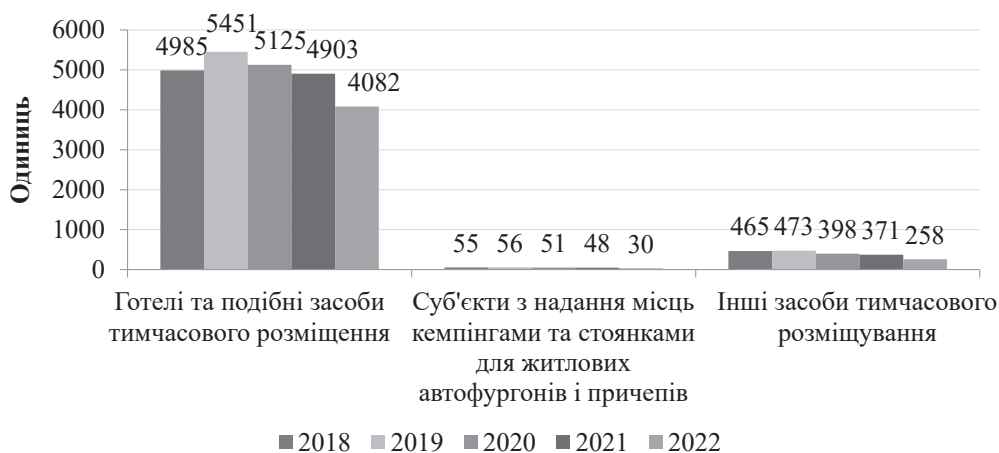

Рис. 4. Динаміка чисельності засобів розміщення туристів за видами у 2018–2022 рр., од.

Джерело: складено автором на основі [6]

Рис. 5. Динаміка чисельності працівників туристичних агентств, туристичних операторів та суб'єктів з надання інших послуг із бронювання та пов'язаною з цим діяльністю у 2018–2022 рр., осіб

Джерело: складено автором на основі [6]

Рис. 6. Динаміка чисельності працівників в засобах тимчасового розміщення в Україні у 2018–2022 рр., осіб

Джерело: складено автором на основі [6]

областях за перші 9 місяців 2023 року та порівняло їх з аналогічними періодами попередніх років. Загальні податкові надходження за 9 місяців 2021-2023 рр. подані на рис. 7.

Якщо за 9 місяців 2021 р. сума податкових надходжень від туристичної галузі становила 1779,0 млн. грн., то за аналогічний період 2022 р. вона зменшилась на 595,0 млн. грн. до 1184,0 млн. грн.

Зменшення надходжень в першу чергу пов'язано з проведенням військових дій на території України. За 9 місяців 2023 р. загальні податкові надходження від туристичної галузі України становили 1323,6 млн. грн., зростання в порівнянні з 2022 р. на 139,6 млн. грн., певним чином ситуація покращується.

У 2023 р. почав відновлюватися внутрішній туризм, українці почали їздити на відпочинок

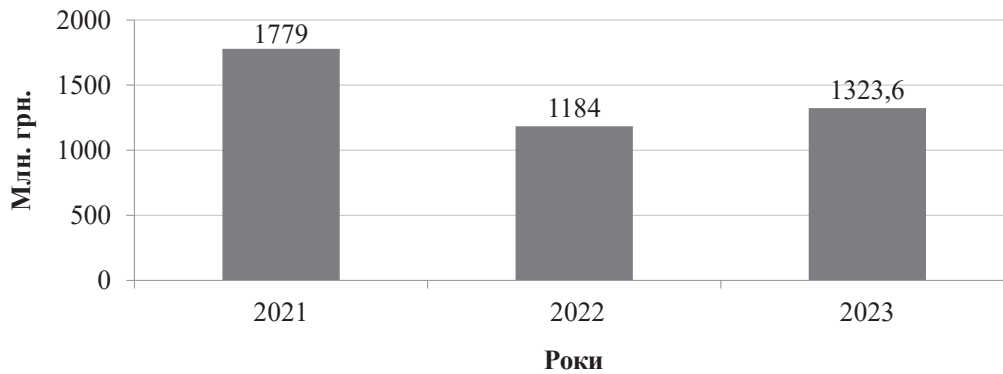

Рис. 7. Загальні податкові надходження від туристичної галузі України за 9 місяців 2021–2023 рр., млн. грн.

Джерело: складено автором на основі [3]

в Західну Україну. Зростає популярність санаторних турів в середині країни, зменшується тривалість подорожей, змінюється і портрет українського мандрівника.

Згідно до опублікованих даних, у 2023 році серед українців, які подорожують в середині країни перше місце посідають саме санаторні тури – 44,4%, другу сходинку займають подорожі до Карпат – 29%, третє місце посідають тури на гірськолижні курорти – 19,5% [2].

Зрозуміло, що загальне покращення ситуації в сфері туристичної індустрії країни можливо лише після перемоги. В Україні ще і до війни простежувалась низка факторів, які мали негативний вплив на туристичну індустрію та розвиток туризму в країні. В першу чергу, це недосконала державна політика в сфері туризму та подорожей. По-друге недостатньо розвинута інфраструктура та рівень надання послуг. По-третє, занедбаний стан природних ресурсів.

Проте вже сьогодні варто окреслити ті фактори, які будуть сприяти розвитку туристичної індустрії в країні. Серед основних таких факторів можна виокремити:

- розробка нових туристичних продуктів та просування їх на європейському ринку (наприклад, маршрутів по місцям бойових дій);
- покращення та розвиток туристичної інфраструктури та доведення її стану до європейських стандартів;
- формування спеціальних програм просування українського туристичного продукту на міжнародному ринку;
- розробка на державному рівні заходів щодо залучення іноземних інвестицій в туристичну індустрію країни;
- створення кластерів як об'єктів стратегічного регулювання розвитку туристичної індустрії в Україні;
- вдосконалення візового режиму та умов перетину кордону;

– підвищення якості сервісу та впровадження європейських стандартів якості на підприємствах туристичної індустрії;

– формування позитивного іміджу України в очах міжнародних туристів.

Висновки з проведеного дослідження.

Туристична індустрія України має значний потенціал для розвитку і є джерелом значних податкових надходжень в країні. Сфера туризму в останні десятиріччя в країні динамічно розвивалась, Україна ставала все більш відомою на світовому туристичному ринку. Проте, розпочата війна РФ проти України на початку 2022 року зробила свої корективи та спричинила значний негативний вплив не лише на розвиток, а на існування деяких підприємств туристичної індустрії країни.

В 2023 році поступово почав відновлюватися внутрішній туризм в Україні, люди обирають для відпочинку Захід, про що говорить і зростання податкових надходжень від західних областей України за 9 місяців 2023 року. Питання поступового відновлення та подальшого розвитку туристичної індустрії в країні має розглядатися на вищому рівні, оскільки ця сфера акумулює значні надходження до бюджету, створює робочі місця, сприяє розвитку інфраструктури міст. Отже, головним завданням в повоєнні часи має бути залучення іноземних інвестицій в туристичну індустрію країни, підвищення якості надаваних послуг відповідно до європейських стандартів, створення нових туристичних продуктів, розробка програми просування та формування позитивного іміджу України на світовому туристичному ринку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Васильєва О.О., Домашенко С.В., Каптюх Т.В. Перспективи розвитку туристичної галузі України у післявоєнний період. *Інфраструктура ринку*. 2023. Випуск 72. С. 185–191. URL: http://market-infr.od.ua/journals/2023/72_2023/35.pdf

2. Внутрішній туризм зростає в Україні попри бойові дії. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3619754-vnutrisnij-turizm-v-ukraini-zrostaє-popri-bojovi-dii.html>

3. Державне агентство розвитку туризму. Динаміка податкових надходжень від регіонів за три квартали 2023 р. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/dinamika-podatkovih-nahhodzhen-vid-regioniv-za-tri-kvartali-2023-roku>

4. Кізюн А.Г., Гуцал Л.А., Цуркан І.М. Аналіз розвитку індустрії туризму в Україні в умовах російсько-української війни. *Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі*. 2023. № 8. С. 79–87. URL: <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/tourism/article/view/1406>

5. Моца А., Шевчук С., Серєда Н. Перспективи післявоєнного відновлення сфери туризму в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022. № 41. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-31>

6. Національна туристична організація України. Дашборди туристичної статистики України 2009–2022 (оновлення від 11.2023). URL: https://nto.ua/nsts_analytics_ua.html

7. Слатвінська Л., Тичина П. Сучасний стан та перспективи розвитку суб'єктів туристичної діяльності в Україні. *Економічні горизонти*. 2023. № 4 (26). С. 76–87. DOI: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.4\(26\).2023.291960](https://doi.org/10.31499/2616-5236.4(26).2023.291960)

REFERENCES:

1. Vasylieva O.O., Domashenko S.V., Kaptyukh T.V. (2023) Perspektivy rozvytku turystychnoi galuzi Ukrainy u pisliavoennyi period [Prospects for the development of the tourism industry in Ukraine in the post-war period].

Market infrastructure, vol. 72, pp. 185–191. Available at: http://market-infr.od.ua/journals/2023/72_2023/35.pdf

2. Vnutryshniy turizm zrostaє v Ukraini despyte boyovoi dii [Domestic tourism is growing in Ukraine despite hostilities]. *Ukrinform*. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3619754-vnutrisnij-turizm-v-ukraini-zrostaє-popri-bojovi-dii.html>

3. Derzhavne ahentstvo rozvytku turyzmy. Dynamika podatkovyh nahhodgen vid regioniv za try kvartaly 2023 r. [Dynamics of tax revenues from regions for three quarters of 2023]. Available at: <https://www.tourism.gov.ua/blog/dinamika-podatkovih-nahhodzhen-vid-regioniv-za-tri-kvartali-2023-roku>

4. Kizyun A.G., Hutsal L.A., Tsurkan I.M. (2023) Analiz rozvytku industrii turyzmu v Ukraini v umovah rosiysko-ukrainskoi viyny [Analysis of the development of the tourism industry in Ukraine in the conditions of the Russian-Ukrainian war]. *Tourism and hospitality industry in Central and Eastern Europe*, no. 8, pp. 79–87. Available at: <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/tourism/article/view/1406>

5. Motsa A., Shevchuk S., Sereda N. (2022) Perspektivy pisliavoennogo vidnovennia sfery turizmu v Ukraini. [Prospects of the post-war recovery of tourism in Ukraine]. *Economy and society*, no. 41. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-31>

6. Natsionalna turystychna orhanizatsiia Ukrainy. Dashborby turystychnoi statustuki Ukrainy 2009–2022 (onovlennia vid 11.2023) [Dashboards of tourism statistics of Ukraine 2009–2022 (update from 11.2023)]. Available at: https://nto.ua/nsts_analytics_ua.html

7. Slatvinska L., Tychna P. (2023) Suchasnyi stan ta perspektivy rozvytku sub'ektiv turystychnoi diyalnosti v Ukraini [The current state and prospects for the development of tourism entities in Ukraine]. *Economic horizons*, no. 4 (26), pp. 76–87. DOI: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.4\(26\).2023.291960](https://doi.org/10.31499/2616-5236.4(26).2023.291960)